

Yli, läpi ja kautta

Suomen grammirakenteiden voimadynamiikkaa

KERSTEN LEHISMETS

1 Johdanto

Tämän artikkelin tavoitteena on verrata kolmea suomen kielen väylää ilmaisevaa *grammia* (termistä ks. Svorou 1993: 31) *voimadynamiikan* (Talmy 1985, 2000) näkökulmasta. Lisäksi tavoitteena on verrata saman grammin voimadynaamisia ominaisuuksia erilaisissa rakenteissa: sen esiintyessä pre- ja postpositiona ja paikallissijaisen seuralaisen kanssa eli kvasiadpositiona. Grammien voimadynaamisten ominaisuuksien tarkastelemiseksi olen valinnut kaksi vapaahkon pre- ja postpositiovaihtelun sallivaa grammaa, grammit *yli* ja *läpi*, sekä grammin *kautta*, jonka pre- ja postpositiokäytöt eroavat toisistaan huomattavasti selvemmin. *kautta*-grammin osalta vertailen vain pre- ja postpositiorakenteita, koska se ei esiinny kvasiadpositiona. Seuraavat lauseet ovat esimerkkejä grammien pre-, post- ja (grammien *yli* ja *läpi* tapauksessa) myös kvasiadpositiokäytöstä.

Hevonen juoksi läpi aitauksen / aitauksen läpi / aitauksesta läpi.

Astuin yli kynnyksen / kynnyksen yli / kynnyksestä yli.

Opiskelijoita oli tullut tänne Suomen kautta / kautta Suomen.

Vaikka väyläadpositioita on aiemmissa tutkimuksissa (Leino 1993; Salmi 1994; Huumo 2010; Seppälä 2010) tarkasteltu melko paljon, tarkastelussa ei ole hyödynnetty voimadynamiikan käsitettä. Voimadynamiikka tutkimusnäkökulmana mahdollistaa adpositioiden semanttisten ominaisuuksien tutkimisen sekä niitä sisältävien grammirakenteiden vertailun uudesta näkökulmasta. Väyläadpositioiden mielikuvaskeemaan sisältyy usein kuvaus muuttujan liikkeen estettydestä, kuten on osoitettu sekä adposition *yli* (Salmi 1994) että *läpi* (P. Leino 1993) osalta. Jotta muuttuja voisi ylittää tai läpäistä esteen, tarvitaan voimaa. Syntyvä tilanne edustaa siis kahden voiman vastakkainasettelua – tilannetta, jota Leonard Talmy (1985, 2000) hahmottaa *voimadynamiikan* käsitteen avulla. Voimadynamiikan käsite on hyödyllinen myös suomen väylägrammien tarkastelussa.

Tämän artikkelin analyysin tulokset perustuvat laajaan, sanomalehdistä poimittuun kieliaineistoon. Tulokset on koottu taulukoihin, jotta esiintymistiheyksistä saisi selkeän kuvan. Tulokset osoittavat, että grammien ja grammirakenteiden välillä on eroja niiden ilmaiseman voimadynaamisuu­den suhteen – jotkin grammit ja rakenteet ovat merkitykseltään voimadynaamisempia kuin toiset.

Aineistona on käytetty Kielipankin sanomalehtitekstejä, jotka ovat sähköisesti saatavilla Kielipankin Internet-sivuilla¹. Grammien voimadynaamisten ominaisuuksien tarkasteluun käyttämäni tarkemmat aineistonkeruumenetelmät esittelen aineiston analyysin yhteydessä luvuissa 4 ja 5.

1.1 Avainkäsitteitä

Artikkelissani termi *grammi* toimii kattokäsitteenä kaikille sanojen *yli*, *läpi* ja *kautta* esiintymille. Kaksi ensin mainittua grammia voivat toimia genetiiviseuralaisen kanssa esiintyvänä tyypillisinä adpositioina tai saada paikallissijamuotoisen seuralaisen. Paikallissijamuotoisen seuralaisen suhde grammiin on sekä semanttisesti että kieliopillisesti väljempi kuin genetiivi- tai partitiivisijassa olevan. Toisin kuin genetiivi- tai partitiiviseuralaiset prototyyppisissä adpositiorakenteissa, paikallissijassa olevat seuralaiset voivat sijaita myös grammista erillään (Ojutkangas & Huumo 2010). Paikallissijaisen seuralaisen kanssa esiintyviä adpositiomaisia sanoja (*rynnätä ovesta sisään, tilanteeseen nähden*) on fennistiikassa joitakin poikkeuksia (Penttilä 1963: 402–403, 414, 430; ISK 2004: § 687) lukuun ottamatta käsitelty adverbeina. Ojutkangas ja Huumo (2010) käyttävät niistä termiä *kvasiadpositiot*, jota käytän myös tässä artikkelissa. Grünthal (2003: 70) katsoo, että grammirakenteet, joissa seuralainen on paikallissijassa, koodaavat lokaalisen suhteen moninkertaisesti, koska lokaatioon viittaavat yhtä aikaa sekä sijapäätte että adpositio. Myös P. Leino (1993: 214) osoittaa, että elatiivin päätte­en ja grammin *läpi* ilmaisemat predikaatiot menevät osittain päällekkäin, mutta eivät kuitenkaan ole identtisiä. Leino (mts. 215) määrittelee adposition ja adverbien eron seuraavasti: jos rakenteessa kiintopiste spesifoidaan, kyseessä on adpositio, ja jos eksplisiittinen kiintopiste puuttuu, sana kuuluu adverbien joukkoon.

Väylällä tarkoitetaan katkeamatonta jaksoa lokaatioita, jotka muuttuja ajan kuluessa läpäisee (Cuyckens 1995: 188), ja *väyläadpositioilla* vastaavasti niitä adpositioita, esimerkiksi *läpi*, *yli* ja *kautta*, jotka sellaista väylää kuvaavat. *Muuttujalla* tarkoitetaan tilanteen korosteisinta elementtiä, joka suhteutetaan taustana toimivaan toiseen entiteettiin, *kiintopisteeseen*. Muuttuja ja kiintopiste ovat epäsymmetrisessä suhteessa toisiinsa. Adpositiorakenteessa kiintopisteen ilmaisee adposition seuralainen. Tässä artikkelissa keskeinen voimadynamiikan (*force dynamics*) käsite liittyy Leonard Talmyn (2000) malliin kognitiivisesta semantiikasta. Talmyn lähtökohtana on ajatus, että ihmisten kokemukset fyysisestä maailmasta ja sen tajuamisesta näkyvät monella tapaa kielen rakenteissa (1985, 1988, 2000: luku 7) ja että voimadynamiikka liittyy ilmauksiin, jotka kuvaavat aktiivista voiman käyttöä, pyrkimystä voiman vastustamiseen ja vastu(stu)ksen voittamista tai sen poistamista. Voimasuhteet rakentuvat *pyrkijän* (Tal-

1. <http://www.csc.fi/tutkimus/alat/kielitiede>.

myn *Agonist*, voiman käyttäjä) ja *vastustajan* (*Antagonist*, voiman vaikutuksen kohde ja vastustaja) välille. Voimadynamiikka voi esiintyä neljänä peruskuviona, joista tämän työn kannalta olennaisen esittelen luvussa 3. Tässä artikkelissa käyttämäni suomenkieliset termit ovat peräisin J. Leinolta, joka on soveltanut voimadynamiikkaa suomen permissiivirakenteen tutkimuksessa (2003).

Käyttäjakohtaisen kielellisen merkityksen syntyyn vaikuttavat maailmantieto ja merkitystausta, jotka ovat jokaisella kielenkäyttäjällä ainutlaatuiset. Lingvistisen ja ekstralingvistisen tiedon raja ei ole selväpiirteinen, mutta siitä huolimatta tulee lingvistiksessä analysissä pyrkiä etsimään nimenomaan sitä, mitä kielessä koodataan implisiittisesti ja mitä eksplisiittisesti (Onikki-Rantajääskö 2010: 48). Kuvatakseni näin rakentuvia väyläadpositioiden merkityksiä otan käyttöön *kokonaistulkinnan* käsitteen. Väylällä liikkumista kuvaava lause on käsitykseni mukaan kokonaistulkinnaltaan voimadynaaminen silloin, kun siitä ilmenee kahden osallistujan välinen voimien vastakkainasettelu siten, että muuttuja pyrkii voittamaan sen liikeväylälle sijoittuneen esteen. Ei ole kuitenkaan yhtä selvää vastausta siihen, kuinka iso rooli kullakin yksittäisellä lauseelementillä on voimadynaamisen tulkinnan syntymisessä. Kokonaistulkinnan voimadynaamisuus voi seurata vahvasti voimadynaamisesta verbistä, mutta myös estemäisestä kiintopisteestä, jonka ohittamiseen tarvitaan voimaa. Voimadynaamisuus voi ilmetä myös adpositiosta, jolla puolestaan on osuutta siihen, millaiseksi kiintopiste ymmärretään.

1.2 Väyläadpositioihin liittyviä mielikuvaskaemoja

P. Leinon (1993: 208–209) mukaan tyyppillisessä *läpi*-adposition käytössä kiintopiste on este, joka muuttujan tulee selvittää, ”lävistää”. Näin esimerkiksi lauseen *kissa hypäsi ikkunan läpi* ensisijainen tulkinta on, ettei kissa kulkenut avoimesta ikkunasta, vaan sen liike oli jollain tavalla estetty. Kiintopiste on tavallisesti kaksiulotteinen pinta tai kolmiulotteinen säiliö, joista viimeksi mainittua Leino pitää luontevampana. (Mp.) Sanan *yli* perusskeemaan liittyy tieto muuttujan kulkemisesta kiintopisteen yläpuolella, sen reunalta toiselle. Muuttujan liike voi alkaa maasta nousemalla ylöspäin, jatkumalla kiintopisteen yllä ja loppumalla taas maahan, mutta se voi kulkea myös koko ajan kiintopisteen suhteen vaakasuorassa linjassa. (Salmi 1994: 165–166.) Ensimmäisessä tapauksessa muuttuja joutuu muuttamaan liikereittiään kiintopisteen vuoksi, joten kiintopiste saa esteen tulkinnan. Toisessa tapauksessa, muuttujan kulkiessa vaakasuoraan kiintopisteen yli, kiintopiste ei ole este, koska muuttuja ei joudu muuttamaan reittiään sen takia. Esimerkkilauseessa *pilvet kulkivat taivaan yli* taivasta ei pidetä esteenä vaan alueena, jolle pilvet tulevat hajautumaan. Adpositio *kautta* viittaa usein reittiin, jonka liikkuja on valinnut monien reittien joukosta (Seppälä 2010: 54). Toisaalta *kautta*-adpositiotakin voi käyttää estemäisten kiintopisteiden kanssa eli sen avulla voi kuvata tilannetta, jossa liikkujan vapaa kulku on estetty – esimerkiksi varkaiden murtautuessa taloon *ikkunan kautta* kiintopiste ikkuna on oletettavasti ollut suljettu ja taloon pääsy edellyttänyt sen rikkomista. Tämä voidaan päätellä verbistä: verbi *murtautua* viittaa yleensä toimintaan, joka kohdistetaan suljettuun tai umpinaiseen esteeseen.

Näihin kolmeen adpositioon, jotka kaikki pystyvät kuvaamaan esteen läpäisemisen sisältävää tilannetta, kontrastoituu adpositio *pitkin*. Tutkimusta aloittaessani tarkastelin Aamulehden vuoden 1995 numeroista myös *pitkin*-adposition käyttöyhteyksiä. Ilmeni, että lauseet, joissa esiintyi grammi *pitkin*, eivät kuvanneet voimadynaamista suhdetta. Päinvastoin: kulkuväylä, jolla muuttuja liikkui, kuvattiin vapaana ja esteettömänä, kaksiulotteisena pintana. Tämä on merkittävä ero varsinkin adpositioihin *läpi* ja *yli*, jotka, kuten myöhemmin osoitan, ovat merkityksiltään selvästi voimadynaamisia. Samoin ilmenee ero adpositioon *kautta*, joka esiintyy voimadynaamisessa merkityksessä harvemmin kuin adpositiot *yli* ja *läpi*, mutta toisin kuin *pitkin* on kuitenkin kykenevä ilmaisemaan voimadynaamista suhdetta. Koska *pitkin* ei esiinny voimadynaamisissa rakenteissa, se jää tässä tarkastelun ulkopuolelle.

2 Näkökulmia suomen adpositiotutkimukseen

Kaikki kolme tässä artikkelissa tarkasteltavaa adpositiota, *yli*, *läpi* ja *kautta*, esiintyvät suomessa sekä pre- että postpositiona. Kyky toimia sekä pre- että postpositiona on suomen kielessä ominaista juuri suuntaa tai väylää ilmaiseville adpositioille (Huumo 2010: 533). Tällaisia adpositioita on kirjallisuudessa kutsuttu *ambipositioiksi* (Glück 2000: 38), *bipositioiksi* (Grünthal 2003: 46) ja fennistiikassa myös *kaksikasvoiseksi adpositioiksi* (Huumo 2010: 533). Melko kattava kuvaus bipositioista löytyy Hagègelta (2010).

Suomen kielen pre- ja postpositioiden merkityseroja käsittelevissä tutkimuksissa (Sadeniemi 1960; Haukioja 1998; Salmi 1994; Grünthal 2003; ISK 2004; Huumo 2010; Huumo & Lehimets 2011) on nostettu esiin muun muassa se, että prepositioina käytettyinä nämä adpositiot sopivat paremmin kuvaamaan abstraktia merkitystä. Lisäksi prepositioiden tehtävänä on pidetty tietyn tyyllisävyn luomista, ja siinä tehtävässä niitä käytetään esimerkiksi lyriikassa. Prepositiot ovat myös selvästi yleisempiä ajanilmauksissa. On kuitenkin adpositiokohtaista, missä määrin ne sallivat pre- ja postposition välisen vaihtelun.

Väyläadpositioiden pre- ja postpositiotehtävien tarkasteluun (Huumo 2010) on sovellettu tutkimusta suomen kielen terminatiivi-ilmauksista (Alhoniemi 1978). Erilaiset terminatiivirakenteet voivat sisältää väyliä, joille lauseessa kuvattu tapahtuma sijoitetaan. Alhoniemen terminatiivitutkimuksessa esitetty väyläluokittelu on hyödyllinen myös adpositiotutkimuksessa (Huumo 2010), jota seuraavassa lyhyesti esittelen.

Neljästä väylätyypistä kolme perustuu *fiktiivisen liikkeen* (Talmy 2000: 99–125) käsitteeseen. Fiktiivisellä liikkeellä, joka on tunnettu myös *subjektiivisen liikkeen* nimellä (Langacker 1987, 1991), tarkoitetaan staattisen tilanteen kuvaamista dynaamisuuteen viittaavien elementtien (esim. liikeverbit, tulo- tai erosijapäätteet) avulla. Todellista, faktuaalista liikettä hahmottavia ilmauksia kutsutaan *siirtymäväyläilmauksiksi*. Nimensä mukaisesti ne kuvaavat väylällä tapahtuvaa liikettä, muuttujan siirtymistä paikasta toiseen. Toinen tyyppi ovat *sijaintiväyläilmaukset*. Yhteistä niille ja siirtymäväyläilmauksille on se, että kummassakin käytetään pääosin liikeverbejä, mutta niitä erottaa se seikka, että sijaintiväyläilmauksissa ei ilmaista todellista vaan fiktiivistä liikettä. Näiden kahden väylätyypin, siirtymä- ja sijaintiväylän, välinen ero näkyy

esimerkkilauseista *hiihdin metsän läpi kylään* (siirtymä, muuttuja liikkuu) ja *kapea tie kulkee kylän läpi järvelle* (sijainti, muuttuja ei liiku). Loput kaksi väylätyyppiä perustuvat sijaintiväylän tapaan fiktiivisen liikkeen käsitteeseen. Kolmas tyyppi on nimeltään *esiintymisväyläilmaukset*, jotka kertovat entiteettien esiintymisestä väylällä sen varrelle jakautuneena, kuten lauseessa *sikainfluenssaa on kautta maan*. Lause merkitsee, että tautia (tai siihen sairastuneita) esiintyy siellä täällä eri paikoissa maata. Neljäs tyyppi, joka on hyvin lähellä edellistä väylätyyppiä, on *prosessiväylät*. Siinäkin on kysymys väylän varrelle jakautuneista entiteeteistä, mutta ne eivät pelkästään ole siinä, vaan osallistuvat johonkin väylällä tapahtuvaan toimintaan. Prosessiväylää on kuvattu lauseessa *sähkön hinnat nousevat kautta maan*.

Adpositioista *läpi* ja *yli* ovat pre- ja postpositiovaihtelussa suhteellisen joustavia sekä aidon että fiktiivisen liikkeen ilmauksissa. *kautta* ja *pitkin* ovat muita adpositioita eriytyneempiä siinä, että prepositiona käytettynä ne saavat lähinnä esiintymis- tai prosessiväylätulkinnan (Huumo 2010: 544). Adpositiota *pitkin* voidaan kyllä käyttää prepositiona myös siirtymäväyläilmauksissa, mutta silloin se synnyttää tilanteesta erilaisen kuvan kuin postpositiona käytettynä: *koirat juoksivat pitkin peltoa* kuvaa tilanteen sellaiseksi, että koirat juoksevat pellolla edestakaisin, siellä täällä koko pellolla; *koirat juoksevat peltoa pitkin* synnyttää käsityksen suoraviivaisemmasta, päämäärään tähtäävästä liikkeestä. Ero pre- ja postpositiokäytön välillä on vielä selkeämpi *kautta*-adpositiorakenteissa, koska prepositio olisi siirtymäväylää ilmaisemassa outo: lauseen *?ajoin Suomeen kautta Viron* luontevuus on kyseenalainen, mutta postpositiolause *ajoin Suomeen Viron kautta* on täysin hyväksyttävä. Esiintymisväylän kuvauksissa *kautta*-adpositiota pitää käyttää prepositiona: *?sikainfluenssaa esiintyi maan kautta* ei kuulosta kielenmukaiselta.

Siihen, käytetäänkö lauseessa pre- vai postpositiota, voi vaikuttaa myös lauseen verbi. *läpi*- ja *pitkin*-adpositioiden siirtymä- ja sijaintiväyläilmausten tarkastelusta ilmeni, että yleisesti ottaen liikeverbit, jotka ovat liikkeen koodaamisen kannalta suhteellisen skemaattisia (*mennä, tulla, liikkua*), suosivat hieman enemmän post- kuin prepositiokäyttöä (Lehismets, tulossa 2013). Tapaa ilmaisevat, esimerkiksi reitin muotoa täsmentävät (”epäsuoraa reittiä” kuvaavat verbit, ks. Sivonen 2005) tai leviämistä ilmaisevat verbit taas esiintyvät useammin preposition kera.

Artikkelissani jatkan aiempaa tutkimusta *läpi*-grammin voimadynaamisista ominaisuuksista (Fekete, Huumo & Lehismets 2013) vertailemalla sitä kahteen muuhun (*yli* ja *kautta*) grammiin. Artikkelin tavoitteena on ensinnäkin vertailla kolmen eri grammin voimadynaamisia ominaisuuksia ylipäätään sekä toisaalta verrata kahden grammin (*läpi* ja *yli*) voimadynaamiikkaa kolmessa eri konstruktiossa: pre-, post- ja kvasiadpositiona.

3 Voimadynaamisen suhteen kuvaus ja sen osatekijöiden rooli grammi-rakenteessa

Voimadynaamiset suhteet tulevat kielessä esille monella eri tasolla (Talmy 2000: 409–410). Ne voivat näkyä aiheuttamisena tai sallimisena (Talmy 2000: 428; Kemmer &

Verhagen 2009: 118; suomen permissiivirakenteesta J. Leino 2003). Voimadynamiikka ilmenee kielen keskeisimmissäkin rakenteissa: esimerkiksi prototyypissä transitiivilauseessa agenttitarkoitteen funktio on toimia jonkinlaisena energialähteenä patienttitaroitteen ollessa energiavirran kohteena (P. Leino 1993: 204). Voimadynamiikan käsite perustuu oletukseen, että entiteeteillä on sisäinen pyrkimys johonkin: kohti liikettä tai kohti lepoa. Näitä tapauksia on hahmotettu voimadynamiikan peruskuvioiden avulla (Talmy 2000: 414–417; J. Leino 2003: 127). Suomen adpositiorakenteita havainnollistava peruskuvio on sellainen, jossa pyrkijänä olevan entiteetin sisäinen tavoite on kohti liikettä, jota vastustaja yrittää estää. Pyrkijä on kuitenkin vastustajaa vahvempi. Esimerkkeiksi tällaisesta tapauksesta sopivat lauseet *lumi tuli katon läpi* ja *vesi pääsi tulvavallin yli*.

Konkreettisiin esineisiin kohdistuvan varsinaisesti fyysisen voimankäytön lisäksi voimadynamiikka sopii myös muunlaisten voimasuhteiden kuvaukseen. Ihmisten sisäisten tilojen ja heidän välistensä sosiaalisten suhteiden kuvauksissa voimadynamiisuus näkyy niin sanottuna sosiodynamiikkana. Talmy (2000: 438) havainnollistaa ilmiötä sellaisten esimerkkien avulla kuten *peer / social pressure* ('vertais- / sosiaalinen paine'), *the gang pushed him to do things he didn't want* ('jengi pakotti hänet tekemään asioita, joita hän ei halunnut') ja niin edelleen. Nämä esimerkit osoittavat, miten voimadynamiikka voi metaforan kautta laajeta fyysisistä spatiaalisista suhteista psykologisiin ja sosiaalisiin.

Ennen varsinaista adpositiokonstruktioiden vertailua tarkastelen sitä, millä tavalla voimadynamiikaksi tulkittavan lauseen osatekijät grammirakenteissa ilmenevät. Esittelen osallistujien rooleja esimerkkilauseen *suunnistaja vaelsi tiheään metsän läpi* avulla. Siinä kiintopisteeksi ja samalla voimadynamiikan käsittein vastustajaksi hahmottuu tiheä metsä, joka suunnistajan, muuttujan ja samalla voimadynamiikan käsittein pyrkijän, on läpäistävä. Metsän tiheys tekee läpäisemisestä hankalan, ja suunnistaja joutuu ponnistelemaan päästäkseen metsän läpi. Toisaalta on myös tilanteita, joissa kiintopiste ei olekaan liikkumisen esteenä vaan toimii kanavana eli tietynlaisena välietappina pyrkijän tavoitteen toteuttamisessa. Lauseessa *kevätaurinko paistaa ikkunan läpi* ikkunan läpinäkyvyys mahdollistaa auringonvalon sisään pääsyn, jolloin se toimii kanavana eikä esteenä. Toisaalla, lauseessa *kissa hyppäsi ikkunan läpi*, ikkuna on tulkittava esteeksi, koska siinä on todennäköisesti eläimen liikkumista estävä lasi (P. Leino 1993: 207–209). Sama entiteetti, tässä tapauksessa ikkuna, voi siis toimia sekä esteen että kanavan tehtävässä, ja tätä koskeva tulkinta on kontekstisidonnainen. Erityisesti tämä näkyy sellaisten kiintopisteiden yhteydessä kuin esimerkiksi ikkuna, ovi tai luukku. Ne ovat aukkoja muuten umpinaisissa rakennuksen osissa, kuten seinissä tai katoissa, ja tarjoavat muuttujalle mahdollisuuden päästä seinän tai katon toiselle puolelle, mikäli ne ovat auki. Ikkunan tapauksessa muuttujan valo läpipääsyn takaa kiintopisteen läpinäkyvyys. Toisaalta, kun tällaiset kiintopisteet ovat kiinni tai metaforisissa merkitysyhteyksissä läpinäkymättömiä, ne estävät muuttujan vapaata liikettä. Käsitteiden (tässä tapauksessa ikkunan) havainnollistamiseksi voidaan niitä tarkastella monesta eri lähtökohdasta eli erilaisten alueiden kautta (Langacker 1987: 154–155; suomeksi ks. Onikki-Rantajääskö 2010: 48). Näitä alueita voivat olla esimerkiksi aika, tilasuhteet, näköhavainnon alue, värit, maku, haju, kinesteettiset aistimuk-

set ja kipu. Esimerkiksi ikkunan tapauksessa voidaan kuvailla sen muotoa tai väriä eli ominaisuuksia, jotka ovat havaittavissa välittömästi näköhavainnon avulla. Nämä muodostavat maailmantiedon ikkunasta. Maailmantietoon voi kuitenkin sisältyä vielä muutakin: nimittäin tieto siitä, että ikkuna voi olla avoin tai suljettu ja siten vastavasti muuttujan liikkeen mahdollistaja tai este. Havaittavissa olevat ominaisuudet ja kognitiossa olevat tiedot voidaan spesifioida eri tasoilla. Kysymykseen, mitkä näistä tiedoista ovat lingvistisiä ja mitkä ekstralingvistisiä, Langacker (mts. 154–155) vastaa, että koska semantiikka on ensyklopedista, kaikki nämä spesifikaatiot ovat osa käsitteen merkitystä ja selkeän eron vetäminen niiden väliin olisi keinotekoisia.

P. Leino (1993: 208) käyttää kiintopisteitä kuvatessaan termejä *kanava* ja *väylä* ja nojaa roolien tarkastelussa Hawkinsiin (1984: 108), jonka mukaan kanava muodostaa sellaisen ympäristön tai fyysisen kontekstin, joka mahdollistaa väylän olemassaolon. Kanavan tyyppillisiksi elaboraatioiksi sopivat sellaiset oliot, jotka mahdollistavat jonkin toisen olion esteettömän kulun. Kanavan ja väylän relaationa on osittainen inkluusio, jolloin liikkuja sijoittuu kiintopisteen rajaaman alan sisään. (P. Leino 1993: 208.) Sellaiset kiintopisteet kuin esimerkiksi ovi, tunneli ja kanava ovat Leinon (mp.) termein kanavan ”täysin sanktioituja elaboraatioita”, mikä tarkoittaa sitä, että ne sopivat kanavan funktioon täydellisesti. Tilanne on toisenlainen esimerkiksi tien ja seinän toimiessa kiintopisteenä, koska ne eivät sijoitu kiintopisteen osoittaman alueen sisään eli eivät edusta väylän osittaista inkluusiota. Inkluusio on Leinon (mp.) mukaan mukana silloin, kun muuttujan ja kiintopisteen suhdetta voi ilmaista myös elatiivilla, kuten lauseessa *juna tuli tunnelista*, mutta inkluusiosta ei voida puhua silloin, kun elatiivikonstruktio ei ole mahdollinen, kuten lauseessa **kissa juoksi tiestä*. Oman tutkimukseni tarpeisiin katson riittävän sen, että jaan kiintopisteet seuraavasti: ne ovat kanavia, kun ne mahdollistavat muuttujan liikkumisen tai edesauttavat sitä jollain tavalla (mm. kaikki väylät ja reitit, jättäen ulkopuolelle inkluusion vaatimuksen), ja esteitä, kun ne estävät tai pyrkivät estämään pyrkijän vapaata kulkua.

Kiintopisteen laadun voi määrittää myös adpositio. Esimerkiksi viron *üle* (‘yli’) adposition tutkimuksesta ilmeni, että sen prototyyppisimpänä käyttöyhteytenä pidetään tilannetta, jossa muuttuja ylittää esteen (Veismann 2009) – näin siis kiintopiste hahmottuu esteeksi. Myös adposition etymologia voi vaikuttaa siihen, millaiseksi kiintopiste hahmotetaan. Esimerkkinä tästä on suomen sana *läpi*, jolla on itsenäinen merkitys substantiivinakin: se merkitsee ’aukkoa’ tai ’reikää’. Partikkeliksi tulkittava adpositio *läpi* on vanha *-j -päänteellä muodostettu tulosijamuoto. (Häkkinen 2004 s. v. *läpi*.) Yhteys substantiivimerkitykseen voidaan nähdä niin, että aukon tai reiän olemassaolo kiintopisteessä mahdollistaa muuttujan liikkeen, joka muuten ei ehkä olisi mahdollista. Grammina siis sanan *läpi* merkitys voidaan tulkita myös niin, että se luo liikkujalle kulkuväylän.

4 Grammien *läpi*, *yli* ja *kautta* voimadynaamiset piirteet vertailussa

Tutkimukseni ensimmäisenä tavoitteena on tarkastella sitä, millä tavalla grammit *yli*, *läpi* ja *kautta* ilmaisevat voimadynamiikkaa, sekä sitä, millaisia yhtäläisyyksiä ja eroja niiden välillä voimadynamiikan näkökulmasta on. Jotkin grammit esiintyvät

kokonaismerkitykseltään voimadynaamisissa rakenteissa muita useammin. Silloin, kun lauseessa on useita voimadynaamisia elementtejä, grammi itsekin on merkitykseltään voimadynaamisempi, koska voimadynaamiset elementit suosivat muiden voimadynaamisten elementtien läheisyyttä.

Aineistoksi olen kerännyt Aamulehden vuoden 1995 numeroista kaikki lauseet, joissa *läpi*, *yli* ja *kautta* esiintyvät pre- tai postpositioina. Pre- tai postpositiona grammi *yli* esiintyy tässä aineistossa 94, *läpi* 109 ja *kautta* 471 kertaa. Kaikki esimerkkilauseet tässä luvussa ovat tästä aineistosta, ellei toisin mainita.

Rakenteiden analysointi osoittaa, että grammit *läpi*, *yli* ja harvassa tapauksessa *kautta* voivat esiintyä sellaisissa yhteyksissä, joissa kiintopiste toimii esteenä ja siten muuttujan liikkeen vastustajana. Muuttujan tavoitteena puolestaan on voittaa tielleen sijoittunut este. Näin siis voimadynaamisen merkityksen syntyyn vaikuttavat jossain määrin myös lauseen muut osatekijät, kuten muuttuja ja kiintopiste (Fekete, Huumo & Lehimets 2013). Kiintopisteen, voimadynamiikan käsittein vastustajan, asemassa on adpositiorakenteissa adposition täydennys. Niin lauseessa *pintavettä pääsi hyvin ohuen suodattumiskerroksen läpi pohjaveteen* muuttujana ja samalla pyrkijänä on pintavesi ja vastustajana suodattumiskerros, joka samalla toimii grammirakenteen kiintopisteenä. Esimerkkinä voimadynaamisesta asetelmasta *yli*-grammin sisältävässä konstruktiossa on *hetken kuluttua vesi tuli tulvavallin yli ja kylä katosi veden alle*. Siinä muuttujana ja samalla pyrkijänä on vesi; sen vapaata liikkumista yrittää estää tulvavalli. Lauseyhdistelmän kokonaistulkinta on siis voimadynaaminen. Olen poiminut Aamulehtiaineistosta lauseet, joissa tarkastelemani kolme grammaa ovat pre- tai postpositioina, ja erottanut niiden joukosta lauseet, jotka kuvaavat voimadynaamisia asetelmia.

läpi-adpositiorakenteessa muuttujan tavoitteena on päästä kiintopisteen läpi sen toiselle puolelle. Tämä on voimadynamiikkaa sisältävissä tapauksissa vaikeutunut kiintopisteen osoittaman vastavoiman vuoksi. Lopputuloksena voi olla, että pyrkijä osoittautuu vastustajaa vahvemmaksi ja toteuttaa tavoitteensa tai että vastustaja osoitetaan pyrkijää vahvemmaksi eikä pyrkijä pysty toteuttamaan tavoitettaan.

yli-konstruktioiden voimadynaamiset suhteet ilmenevät niin, että muuttujan on päästävä esteenä olevan kiintopisteen yli toiselle puolelle. Merkittävää on se, että joka kuudennessa aineiston *yli*-adposition sisältävässä lauseessa kiintopisteenä oli jonkinlainen raja. Se voi olla konkreettinen, kuten valtioiden välinen raja, mutta myös abstrakti, kuten puolue- tai kieliraja. Voimadynaamisen vastakkainasettelun tuloksena voi olla, että pyrkijä on vastustajaa vahvempi ja toteuttaa tavoitteensa tai että vastustaja on pyrkijää vahvempi, jolloin pyrkijän tavoite jää toteuttamatta. Voimadynaaminen asetelma kuitenkin puuttuu *yli*-grammin niistä käytöistä, joissa se kuvaa kattamisskeemaa, kuten esimerkiksi lauseessa *pilvet kulkivat taivaan yli*. Silloin adpositiosta korostuu 'yllä, kohdalla' -merkitys, jota on (varsinkin englannin *over*-prepositiota käsittelevissä tutkimuksissa) pidetty adposition peruserkityksenä (Tyler & Evans 2001).

Silloin, kun *kautta*-adpositiota käytetään voimadynaamisessa merkityksessä, sen tehtävä on hyvin lähellä *läpi*-grammin käyttöä niissä tapauksissa, joissa tämä kuvaa esteen läpäisemistä. Tällaista tapausta kuvaa esimerkiksi lause *toimistoon murtauduttiin ikkunan kautta*. Tässä tapauksessa verbi on se elementti, joka synnyttää lauseeseen voima-

dynaamisen tulkinnan, koska murtautuminen on toimintaa, jota ei voida suorittaa käyttämättä voimaa. Voimadynaamisen suhteen lopputulos voi olla taas samanlainen: pyrkijä joko saavuttaa tavoitteensa, jos se on vastustajaa vahvempi, tai ei saavuta, jos se on sitä heikompi. Voimadynaamisina en pidä niitä merkityksiä, joissa *kautta*-konstruktion täydennyksen merkityksenä on ilmaista kanavaa. Näin on esimerkiksi lauseessa *naapuriiin pääsee pihan kautta*. Siinä piha ei ole liikkeen vastustaja vaan pääsyn mahdollistaja.

On myös adpositioita, joita merkitykseltään voimadynaamisissa rakenteissa ei esiinny. Tutkimusta aloittaessani tarkastelin myös adposition *pitkin* käyttöä samassa sanomalehtiaineistossa. Ilmeni, että sen kanssa ei esiinny voimadynaamisesti vahvoja verbejä, estemäisiä kiintopisteitä eikä muita voimadynaamista vastakkainasettelua implikoivia elementtejä, eikä yhtäkään poimimaani *pitkin*-adposition sisältävää lausetta voi pitää kokonaistulkinnaltaan voimadynaamisena. Niillä kuvataan pikemminkin reitin sijaintia tai muuttujan vapaata kulkua.

Taulukosta 1 näkyy, että *yli*-grammin sisältävistä konstruktioista voimadynaamisista (VD-lauseita) on 71 % (absoluuttisina esiintyminä 67/94), mikä kertoo tämän grammin ominaisuudesta ilmaista pyrkijän ja vastustajan välistä vastakkainasettelua produktiivisesti. *läpi*-grammin sisältävistä lauseista pyrkijän ja vastustajan välistä vastakkainasettelua kuvaa 56 % (absoluuttisina lukuina 61/109) eli yli puolet kaikista *läpi*-grammin sisältäneistä lauseista. *kautta*-grammeja esiintyy tutkimistani grammeista eniten, mutta voimadynamiikkaa ne ilmaisevat vain 1,7 %:ssa (8/471) tapauksista, joten niiden osuus on marginaalinen. Taulukkoon 1 on merkitty jokaisen grammin voimadynaamisiksi tulkittavien esiintymien osuus Aamulehden aineistossa sekä absoluuttisina lukuina että prosentuaalisesti. Selkeyden vuoksi taulukkoon on lisätty myös esimerkkilauseet pyrkijöiden_(pyr) ja vastustajien_(vas) rooleineen.

Taulukko 1.

yli, läpi ja kautta -grammien absoluuttiset esiintymismäärät sekä voimadynaamisten lauseiden osuus niistä Aamulehden vuoden 1995 numeroissa.

Adpositio	Grammikonstruktioita yhteensä	VD-lauseita	Esimerkki
<i>yli</i>	94 (100 %)	67 (71 %)	Mies _{pyr} oli ilmeisesti työnnetty alas kaiteen _{vas} <i>yli</i> varauuskäynnin rappuilta. ²
<i>läpi</i>	109 (100 %)	61 (56 %)	Se _{pyr} oli puskenut itsensä katraan keskelle 80 senttiä korkean verkkoaidan _{vas} <i>läpi</i> .
<i>kautta</i>	471 (100 %)	8 (1,7 %)	Mies _{pyr} tunkeutui tammikuussa Kangasalla toisen miehen asuntoon ikkunan _{vas} <i>kautta</i> ja aloitti tappelun.

2. *Mies* on tässä passiivirakenteen objekti, johon työntäjä kohdistaa voiman. Se on pyrkijänä *yli*-grammin ilmaisemassa relaatiossa, ei verbin *työntää* kuvaamassa prosessissa.

4.1 läpi-grammi estetyn liikkeen ilmaisijana

Oletan, että adpositiot, jotka esiintyvät voimadynamiikkaa kuvaavissa lauseissa usein, ovat itsekin sisäisesti voimadynaamisia. Näin esimerkiksi *läpi*-grammi suosii muiden voimadynaamisten elementtien läheisyyttä – sitä löytyy luonteeltaan selkeästi voimadynaamisten verbien ja estemäisten kiintopisteiden yhteydestä (Fekete, Huumo & Lehismets 2013). Vaikka *läpi*-adposition sisältävissä lauseissa voi olla kovin erilaisia kiintopisteitä, ne eivät aina kontribuoi voimadynaamisen merkityksen syntyyn. Esimerkiksi silloin, kun kiintopiste edesauttaa muuttujan liikettä (*laiva pääsi kanavan läpi*) tai on suhteessa siihen neutraali (*juoksin puiston läpi*), ei voida puhua voimadynaamisesta asetelmasta. Tilanne on toisenlainen silloin, kun kiintopiste selvästi estää muuttujan liikettä. Tällaisessa funktiossa toimivia kiintopisteitä on monenlaisia: ne voivat olla fyysisiä objekteja, kuten rakennuksia tai näiden osia (*lumi tuli katon läpi*), tai abstrakteja esteitä, kuten erilaiset tentit tai tarkastukset (*metallikoru ei mennyt turvatarkastuksesta läpi*). Voimadynaamisten *läpi*-adpositiota sisältävien lauseiden muuttujat voidaan jakaa elollisiin ja elottomiin. Elolliset muuttujat toimivat tahdonalaisesti (*vanki pakeni muurin läpi*). Esimerkki elottomista muuttujista, jotka esiintyvät merkitykseltään voimadynaamisessa lauseessa, ovat luonnonvoimat (*liekit löivät oven läpi*). Toinen usein esiintyvä elottomien muuttujien ryhmä ovat erilaiset koneet ja laitteet. Tällöin ilmaistaan sitä, että konetta ohjaava ihminen on menettänyt sen kontrollin ja kone alkaa liikkua omatoimisesti (*jarrujen petettyä lentokoneen nokka meni rakennuksen seinän läpi*).

Luonteeltaan voimadynaamisina pidän verbejä, jotka ilmaisevat sellaista liikettä, jonka toteuttamiseen käytetään merkittävästi enemmän voimaa kuin liikkumiseen yleensä. Esimerkiksi *murtautua* ja *tunkeutua* ovat verbejä, jotka ilmaisevat liikettä, jonka toteuttaminen vaatii voimaa. Ne voivat myös implikoida esteen olemassaolon – näin on ainakin verbin *murtautua* tapauksessa. Näistä syistä kutsun tällaisia verbejä *inherentisti voimadynaamisiksi*. Niihin kontrastoituvat neutraalit verbit, jotka eivät ilmaise sen suurempaa voiman käyttöä kuin tarvitaan tavanomaiseen liikkumiseen, esimerkiksi *tulla*, *mennä* ja *kulkea*. Joidenkin verbien inherentti voimadynaamisuus ilmenee liikkeen tavan koodauksessa: esimerkiksi verbit *raahata* ja *vetää* kertovat siitä, että kiintopiste pyrkii jarruttamaan muuttujan liikettä yrittämällä vetää sitä taaksepäin, tai siitä, että muuttuja pyrkii pysymään paikoillaan. Esimerkit 1a–1c sisältävät inherentisti voimadynaamisia verbejä.

- (1) a. Tiiliseinän *läpi murtautuneet* vorot saivat laihan saaliin Hämeenlinnassa lauaintain vastaisena yönä.
- b. Kranaatti *tunkeutui* lähetystön kuudennen kerroksen seinän *läpi* ja pysähtyi kopiokoneeseen.
- c. Nainen hyppäsi vankijunasta tai *kaivautui* sellin lattian *läpi*.

Aamulehti-aineiston *läpi*-adpositiota sisältävistä lauseista merkittävä osa (56 %) kuvaa voimadynaamista asetelmaa, loput ovat voimadynaamisesti neutraaleita. Esimerkit 2a ja 2b kuvaavat voimadynaamisesti neutraaleja tilanteita.

- (2) a. Vammalan kaupungin *läpi* kulkee 47:n traktorin kulkue.
- b. Kokonaan uusia tielinjauksia on esityksessä kaksi: Myllypuron teollisuusalueen *läpi* pohjoiseen johtavan valtatie 45:n linjaus sekä Aitovuori - Holvasti -tie.

Näissä lauseissa voimadynamiikkaa ei esiinny. Esimerkeissä kuvattuihin tilanteisiin ei siis liity aiheuttamista, mahdollistamista, estämistä tai aikomista eli voimadynaamisuudelle ominaisia piirteitä, mistä syystä nämä lauseet eivät ole kokonaistulkinnoiltaan voimadynaamisia. Ensimmäinen lause tulkitaan niin, että kaupunki ei muodosta kulkueen liikkumiselle estettä vaan hahmottuu reitiksi, jonka pinnalla tai jota pitkin kuljetaan. Näin siis myös kiintopisteen luonne voi ohjata tulkintaa siitä, hahmotuuko lause kokonaisuudessaan voimadynaamiseksi vai ei. Siinä *johtaa*-verbillä kuvattu liike on fiktiivistä, ei faktiivista. *läpi*-adposition funktio muistuttaa näissä yhteyksissä *kautta*-adposition tehtävää ilmaista vaihtoehtoista reittiä (Seppälä 2010: 54). Vaihtoehtoisen reitin kuvauksessa se osuu reitistä, joka on muiden mahdollisten joukosta valittu, on käsitteistäjän huomioikkunassa. Käsitteet *huomion ikkunointi* (*windowing of attention*) ja jonkin osatilanteen oleminen *huomioikkunassa* (*windowed*) ovat peräisin Talmyltä (2000: 257–259, 304–305). Suomen kielen tutkimuksessa ikkunoinnin käsitettä ovat hyödyntäneet ainakin Ojutkangas (2003, 2012), Huumo (2010) ja Sivonen (2011). Ikkunoinnilla tarkoitetaan kielenkäyttäjän kykyä kohdistaa huomionsa tilanteen tiettyihin osa-alueisiin nostamalla hänen valitsemansa kohdat esille eli huomioikkunaan ja jättämällä muut taka-alalle. Sanottaessa *tien menevän metsän läpi* ikkunoimme metsän, mutta jätämme vaille ikkunointia tien alku- ja loppukohdan; lisäämällä lauseeseen esimerkiksi päätepisteen *joelle* myös loppupiste tulee ikkunoiduksi.

Esimerkki 2b on tyypillinen fiktiivisen liikkeen ilmaus. Tämäntapaisissa lauseissa vahvan voimadynaamisen verbin käyttö on harvinaista – Aamulehti-aineistosta tällaisia esimerkkejä ei löytynyt, mutta selvitin tilannetta vielä yksinkertaisella Internet-haulla hankitun lisäaineiston avulla. Tein haun seuraavan tapaan: Valitsin kaksi tyypillistä entiteettiä, joiden sijaintia fiktiivisen liikkeen avulla tyypillisesti ilmaistaan (*tie* ja *väylä*). Google-haku ”tie tunkeutuu” tuotti 3 osumaa, joista toinen on esimerkki 2c. Haut ”tie murtautuu”, ”väylä tunkeutuu” ja ”väylä murtautuu” eivät tuottaneet yhtään osumaa.³

- (2c) Vuotsosta lähtevä *tie tunkeutuu* Sompion sydämeen kuin veitsenisku. (<http://jvv2.vuodatus.net/lue/2009/08/sa-takuulla-yllatyt>, 5.2.2013)

3. Esimerkkien haku Internetistä määräämällä jotkin elementit (tässä kiintopisteet) etukäteen ei tee aineistosta systemaattista, mutta se oli tässä ainoa tapa saada tarvittavia esimerkkejä esiin. Samanlaista keinoa on harvinaisten ilmiöiden hakemiseksi käytetty muuallakin (ks. Ojutkangas 2012).

Esimerkki 2c on metaforinen ilmaus, jossa harvinainen kollokaatio *tie tunkeutuu* kuvaa fiktiivistä voimadynamiikkaa. Vahvojen voimadynaamisten verbien harvinainen esiintyminen sijaintiväyläilmauksissa johtuu oletettavasti siitä, ettei sijainnin ilmaisemiseen sisälly niin suurta energian merkitystä kuin liikkeen ilmaisemiseen.

4.2 *yli*-grammi estetyn liikkeen ilmaisijana

Adpositio *yli* synnyttää hyvin monenlaisia mielikuvaskaemoja, joita on eri kielten tutkimuksessa myös runsaasti käsitelty (Lakoff 1987; Geeraerts 1992; Salmi 1994; Tyler & Evans 2001; Dewell 2007; Veismann 2009). Myös *yli*-adposition sisältävässä lauseessa kiintopisteellä ja muuttujalla on osuutta siihen, tulkitaanko lause merkitykseltään voimadynaamiseksi vai ei. Voimadynaaminen tulkinta puuttuu, kun kiintopiste muodostaa pinnan, jolla muuttuja voi vapaasti kulkea (*pyöräilin pihan yli*). Muuttujan tulee käyttää voimaa silloin, kun kiintopisteellä on fyysinen, yleensä muuttujaa korkeammalla oleva este (*koira hyppäsi aidan yli*), jolloin tulkinta on vahvasti voimadynaaminen. Ylittävä este ei välttämättä ole fyysinen; se voi olla abstrakti, ja sen ylittäminenkin voi tapahtua abstraktisesti (*yhteistyö tapahtuu yli valtioiden rajojen*). Voimadynaamisena pidettävien lauseiden muuttujat ovat odotuksenmukaisesti tässäkin tapauksessa enimmäkseen elollisia, ja niiden tarkoituksena on päästä esteenä olevan kiintopisteen toiselle puolelle. Muuttujina voivat olla lisäksi luonnonvoimat (*vesi tuli tulvavallien yli*) tai koneet tai laitteet, joiden hallinta on menetetty (*auto lensi kaiteen yli*).

Se, millainen mielikuvaskaema adposition käytöstä aktivoituu, riippuu siis lauseen kiintopisteen ominaisuuksista ja muuttujan liikkeen piirtämästä kulkuradasta. Jos kiintopiste on muuttujan sijaintiin nähden korkeammalla paikalla ja muuttujan tulee sen ylittämiseksi muuttaa liikereittiään nousemalla korkeammalle, kiintopiste yleensä muodostaa esteen muuttujan kululle. Tämä on 'ylittämisen' prototyyppinen merkitys esimerkiksi suomen lähisukukielessä virossa (Veismann 2009). Tyypillisessä ylittämistilanteessa muuttujan täytyy nousta kiintopistettä korkeammalle tai ainakin samaan korkeuteen sen kanssa. Tämäntapainen prototyyppinen voimadynaaminen merkitys näkyy seuraavasta esimerkistä.

- (3) Hetken kuluttua vesi tuli *tulvavallin yli* ja kylä katosi veden alle.

Voimadynaamisuus on läsnä myös merkitykseltään abstrakteissa lauseissa. Tällöin kiintopisteenä on fyysisen esteen metaforinen laajentuma, esimerkiksi *äänikynnys* (esim. 4).

- (4) Puoluelistavaalissa 5 prosenttia *äänikynnyksen yli* olivat selviytyneet kommunistien ja Zhirinovskin liberaalidemokraattien lisäksi vain Kotimme on Venäjä (9,7 prosenttia äänistä) ja Jabloko-ryhmä (7,7).

Toisaalta ylittävänä voivat olla myös sellaiset entiteetit kuin kanavat tai alueet, joilla ei olekaan vertikaalista ulottuvuutta. Koska nämä väylälle sijoittuvat esteet eroavat edellä mainituista fyysisiltä ominaisuuksiltaan, myös muuttujan liike piirtää kor-

keisiin esteisiin verrattuna erilaisen radan (Veismann 2009: luku 6). Kiintopiste voi olla kaksiulotteinen pinta, kuten esimerkissä 5.

- (5) Suuri susi kiskaisee helposti satakiloisen hirven *ojan yli* pusikkoon.

Tällaista on kutsuttu laajennetuksi kiintopisteeksi (*extended landmark*, Lakoff 1987). Tässä kiintopiste oja ei ole este samalla tavalla kuin olisi vaikkapa tulvavalli lauseessa 3, koska sillä ei ole sellaista vertikaalista ulottuvuutta, joka vaatisi muuttujaa muuttamaan liikereittinsä korkeutta. On silti selvää, että lauseesta hahmottuu voimadynaaminen asetelma, jossa hirvi on pyrkijä ja oja liikettä estävä vastustaja.

Vaikka 71 % kaikista *yli*-lauseista aineistossa on voimadynaamisia, kuten edelliset esimerkit osoittivat, myös *yli*-konstruktioiden joukossa on merkitykseltään sellaisia, joissa voimadynaamista asetelmaa ei ole. Näin tapahtuu silloin, kun *yli*-adpositiota käytetään kattamisskeeman kuvaamiseen, kuten esimerkissä 6.

- (6) Tiina Makkosen visuaalisesti runsas rappiolavastus *leviää yli näyttämön*.

Tässä esimerkissä näyttämö kiintopisteenä ei sinänsä muodosta muuttujan tielle estettä, vaan se ilmaisee aluetta, jonka muuttuja tulee kattamaan – lavastus liikkuu metaforisesti näyttämön ylle, kunnes kattaa sen kauttaaltaan. Lauseen kokonaismerkityksestä ei ilmene voimadynamiikkaa.

Edellä osoitin, että merkittävä *yli*-sanana ominaispiirre on se, että joka kuudennessa aineiston *yli*-adposition sisältävässä lauseessa kiintopisteenä oli jonkinlainen raja. Konkreettiset rajat ymmärretään helposti esteiksi, mutta esteitä ovat myös abstraktit rajat, joiden ylittäminen aiheuttaa voimadynaamisen vastakkainasettelun. Esimerkiksi kieliraja (*kanssakäymistä kielirajan yli oli vähän*) voi olla esteenä kahden eri kieltä puhuvan henkilön tai ryhmän välillä; samoin puolueraja (*uusiutuvalla energialle tukea yli puoluerajojen*) voi erottaa kahteen eri puolueeseen kuuluvia ihmisiä, joiden poliittiset näkemykset ovat erilaisia mutta jotka tietyissä kysymyksissä pystyvät ylittämään ne.

4.3 *kautta*-grammi estetyn liikkeen ja kulkuväylän ilmaisijana

Konstruktiot, joissa *kautta*-grammi kuvaa voimadynamiikkaa, ovat aineistossa hyvin harvinaisia – kuten todettu, tällaisia on vain 1,7 % kaikista *kautta*-lauseista. Grammi *kautta* esiintyy siis yleensä muunlaisen kuin voimadynaamisen suhteen kuvauksessa. Tyypillisesti *kautta*-grammi kuvaa liikettä esiintyessään postpositiona (P. Leino 1993: 218). Samaa osoittavat myös Aamulehti-aineiston *kautta*-grammeja sisältävät lauseet. Prepositiona *kautta* on selvästi erikoistunut kuvaamaan väylällä sijaitsevien olioiden tai aineiden esiintymisen merkitystä, kuten vaikkapa lauseessa *opiskelijoita tuli tänne kautta Suomen* (ks. tarkemmin Huumo 2010; Huumo & Lehismets 2011).

kautta-adposition sisältävissä lauseissa kiintopisteenä ovat usein rakennukset tai niiden osat (*pääsin sisään ikkunan kautta*). Se, hahmottuuko kiintopiste silloin esteeksi vai ei, riippuu monesti kontekstista: onko kiintopiste avoin vai suljettu? Kiintopisteenä voi olla myös vapaasti kuljettava pinta (*ajelin Turun kautta Poriin*), joka pikemminkin edes-

auttaa muuttujan liikettä eli luo mahdollisuudet muuttujan pääsulle tavoittelevaansa paikkaan. Lähellä tätä merkitystä onkin *kautta*-adpositiorakenteen merkitys 'avulla' (*kirjoja saatiin lukukerhon kautta*). Kummassakaan tapauksessa kiintopiste ei ole este. Muuttujina ovat enimmäkseen elolliset oliot, mutta edellisten adpositioiden tapaan myös elottomat muuttujat ovat mahdollisia (*lumi tunkeutui sisään ikkunan kautta*).

Kuten jo edellä totesin, Seppälä (2010) osoittaa, että yhtenä *kautta*-adposition tehtävänä on osoittaa reittiä, joka on valittu muiden mahdollisten reittien joukosta. Tällaisessa tapauksessa kuvattua suhdetta ei tule pitää voimadynaamisena, koska sillä ilmaistaan, millä tavalla haluttuun paikkaan päästään. Valtaosa *kautta*-postpositiokonstruktioista kuvaakin juuri tämäntyyppistä tilannetta. Ilmaustyyppiä edustavat esimerkit 7a ja 7b.

- (7) a. Pyörätie liittyy länsipäästä nykyiseen Mariankadun väylään ja itäpäästä pääsee aikanaan Keskustorin laitaa Aleksis Kiven kadulle rakennettavan *pyöräyhteyden kautta* Laukontorille ja Nalkalan rannassa olevalle reitille.
- b. Tammelan puistokadulle *pääsee* jatkossakin ajamaan *kääntymiskaistan kautta*.

Nämä esimerkit kertovat kiintopisteen toimivan muuttujan liikkeen mahdollistajana, ja niissä adpositiorakenne ilmaisee välietappia, joka liikkujan on läpäistävä päästäkseen haluttuun paikkaan.

Kun *kautta*-adpositiolla kuvataan voimadynaamista suhdetta, sen käyttöyhteydet ja merkitys ovat hyvin lähellä *läpi*-grammin funktioita ja merkitystä voimadynaamisessa tilanteessa. *kautta*- ja *läpi*-grammikonstruktioit (erityisesti *läpi*-postpositiokonstruktioit) suosivat merkitykseltään voimadynaamisissa lauseissa samanlaisia, inherentisti voimadynaamisia verbejä (Fekete, Huumo & Lehimets 2013). Voimadynaamista asetelmaa kuvaavia *kautta*-ilmauksia oli vain kahdeksan, ja näissä verbi *murtautua* esiintyi neljä kertaa, *tunkeutua* kaksi kertaa ja *kaivautua* ja *läpäistä* kumpikin kerran. Kaikki verbit kuvaavat vahvaa voimadynaamista suhdetta.

- (8) a. Varkaat *murtautuivat* toimistoon ikkunan *kautta*.
- b. Mies *tunkeutui* tammikuussa Kangasalla toisen miehen asuntoon ikkunan *kautta* ja aloitti tappelun.
- c. Yhdelle varikolle varkaat ovat kuulemma päässeet *kaivautumalla* pohjan *kautta*.

Esimerkeissä 8a ja 8b nousee taas esille sanan *ikkuna* rooli ja mahdollinen kaksitulkintaisuus, jota käsittelin edellä *läpi*-grammin yhteydessä. Esimerkissä 8a käytetään verbiä *murtautua* juuri sen takia, että kiintopiste on suljettu tai umpinainen ja varkaan vapaa kulkeminen sen läpi on estetty. Esimerkissä 8b käytetty verbi *tunkeutua* ei välttämättä aiheuta mielikuvaa ikkunan suljetuudesta, mutta verbi sinänsä saa kuitenkin

voimakkaan voimadynaamisen tulkinnan, koska se implikoi liikettä, jonka toteuttaminen vaatii voimaa. Myös esimerkin 8c verbi *kaivautua* viittaa vahvaa voimaa vaativaan toimintaan, ja *pohjalla* viittaa todennäköisesti lattiaan, joka tulee läpäistä. Jos kiintopiste hahmottuu suljetuksi tai umpinaiseksi, kuten esimerkeissä 8a ja 8c, sen läpäisemiseen liittyy muutos kiintopisteen tilassa, mikä ilmenee sen rikkoutumisena.

4.4 Kokoavaa tarkastelua

Kaikki kolme tässä tarkastelemaani grammia voivat esiintyä konstruktioissa, jotka ovat kokonaismerkitykseltään voimadynaamisia eli kuvaavat kahden voiman vastakkainasettelua. Adposition *läpi* käytöstä mieleen tulee helposti kuva estetyistä liikkeestä: kuljikijan tiellä on entiteetti, joka estää muuttujan pääsyä haluttuun paikkaan. Myös *läpi*-sanan etymologialla on siinä osuutensa: substantiivina sana tarkoittaa 'aukkoa' tai 'reikää', jonka olemassaolo esteessä mahdollistaa sen läpäisemisen. Adpositioiden *kautta* ja *läpi* käytöistä voidaan löytää samanlaisia piirteitä. Tulkinta tielle sijoittuneesta esteestä syntyy niiden adpositiorakenteista silloin, kun kiintopiste on umpinainen, suljettu tai katettu ja näin ollen estää muuttujan vapaata liikkumista. *läpi*-konstruktiot saavat tällaisen tulkinnan merkittävästi useammin kuin *kautta*-lauseet: yli puolessa kaikista aineistossa esiintyneistä tapauksista. *kautta* hahmottaa pikemminkin reittiä, joka mahdollistaa pääsyn haluttuun paikkaan, ja voimadynaaminen esteen merkitys ilmenee sen käyttöyhteyksistä vain harvoin. Adpositio *yli* taas aiheuttaa mielikuvan liikkujan tielle asettuneesta, prototyypisimmillään sen luonnollista liikerataa korkeammalla sijaitsevasta esteestä. Prototyypisessä ylittämistilanteessa muuttujan tulee liikkua kiintopistettä korkeammalle päästäkseen sen toiselle puolelle. Toki muuntyyppisiäkin esteitä esiintyy, mutta niiden estemäisyys voi näkyä muuna ominaisuutena kuin vertikaalisena ulottuvuutena.

Näin siis jokainen tässä käsitelty adpositio hahmottaa voimadynaamista asetelmaa hieman eri tavoin. Tässä käytetyn sanomalehtitekstiaineiston analyysi osoitti, että kolmesta tutkimastani adpositiosta *yli* on kaikkien taipuvaisin ilmaisemaan voimadynaamista suhdetta. Myös *läpi* ilmaisee voimadynaamista suhdetta yli puolessa kaikista analysoimistani lauseista. Vaikka *läpi* ja *kautta* voivat joissakin tapauksissa olla toistensa lähisynonyymejä, *kautta* esiintyy merkitykseltään voimadynaamisissa konstruktioissa hyvin harvoin. Muulloin sen rooli on lähinnä ilmaista väylää, jolla kulmien muuttuja pääsee paikasta toiseen.

5 Kolme konstruktioita vertailussa

Toinen osa artikkelistani pyrkii vertailemaan yhden ja saman grammin pre-, post- ja kvasiadpositiokäyttöjä keskenään. Grammit *läpi* ja *yli* voivat esiintyä paitsi tavanomaisina adpositioina myös kvasiadpositiona, jolloin kiintopistettä, johon liike suhteutetaan, merkitään elatiivisijalla. *kautta*-grammi ei voi saada elatiivisijaista seura-laista, joten vertailun kohteina ovat ainoastaan grammien *läpi* ja *yli* esiintymät kolmessa eri funktiossa. Hypoteesini on, että nämä konstruktiot muodostavat voima-

dynaamisuuden kuvaamisen kannalta hierarkkisen jatkumon, jota heijastaa seuraava asteikko (ks. myös Fekete, Huumo & Lehismets 2013):

QAdp > Postp > Prep

Asteikko tulkitaan niin, että kvasiadpositiorakenteessa voimadynamiikka nousee esille vahvimmin ja prepositiovariantissa heikoimmin postpositiovariantin sijoittuessa niiden väliin. Pre- ja postpositiokonstruktioiden vertailu osoittaa, että olennainen merkitysero kahden konstruktion välillä johtuu näkökulmasta, josta käsitteistäjä tilannetta tarkastelee. Prepositiokäytöt aiheuttavat usein tulkinnan, jossa tapahtumaa tarkastellaan lähinäkökulmasta ja kiintopisteestä profiloidaan vain tietty osa (Huumo 2010: 532). Pre- ja postpositiokonstruktioiden välinen ero koskee myös kiintopisteen hakualuetta (*search domain*, ks. Langacker 1987: 286). Hakualueella tarkoitetaan kiintopisteeseen suhteutettavaa aluetta, jossa muuttuja sijaitsee. Esimerkiksi grammien *läpi* ja *kautta* tapauksessa se on kiintopisteen sisäpuoli, grammilla *yli* taas sen yläpuoli. Prepositiokonstruktiossa käsitteistäjä ei kiinnitä huomiota hakualuekokonaisuuden kokoon tai rajoihin, jos rajat ylipäättään ovat olemassa, vaan jokainen etappi väylällä on huomioikkunassa eri hetkellä sitä mukaa, kuin käsitteistäjän näkökulma alueella etenee. Postpositiorakenteessa tarkastelu tapahtuu etänäkökulmasta sillä tavalla, että koko hakualue, jonka koko ja rajat ovat selväpiirteiset, on yhtä aikaa havaitsijan näkökentässä (Huumo 2010: 532). Tätä pre- ja postpositiolauseen välille aiheutuvaa näkökulmien eroa voi tarkastella seuraavan minimiparin avulla: *juoksin läpi ryteikön / juoksin ryteikön läpi*. Prepositiolauseessa muuttujan tielle sijoittuvan esteen ylittäminen jää vähälle huomiolle; ei ole edes selvää, tuleeko este läpäistyä. Se, mikä korostuu, on itse liikeprosessi, joka esitellään jatkuvana, ja liike voi hahmottua myös edestakaisena ja ryteikön sisällä tapahtuvana. Postpositiolauseessa koko kenttä, jossa suunnistaja liikkuu, on kaiken aikaa näkyvissä. Huomio ei kiinnity niinkään liikkeen kuvaamiseen kuin vastustajaan ja lopputulokseen, vastustajan voittamiseen.

Kvasiadpositiot ovat tyypillisiin adpositioihin verrattuna kieliopillisesti itsenäisempiä elementtejä, joilla toisinaan voidaan nähdä verbipartikkelimaistakin käyttöä. Lokatiivinen suhde täsmentyy seuralaisen paikallissijapäätteen avulla. Tässä kvasiadpositioiksi kutsumiani grammeja käsitellään esimerkiksi viron kielen tutkimuksessa affiksiaaliadverbeinä (EKG 1993: § 483), jotka tiettyihin verbeihin liittyneinä muodostavat yhdysverbejä (*ühendverbid*), kuten esimerkiksi *läbi lugema* 'lukea läpi'. Affiksiaaliadverbeina esiintyvät sanat ilmaisevat usein suuntaa, perfektiivisyyttä tai tilaa, joskus myös modaalisuutta. Suomessakin voidaan nähdä esimerkiksi *läpi*-adposition synnyttävän perfektiivisyyden merkityksen. Lause *juoksin ryteiköstä läpi* tulkittaisiin vahvasti esteen voittamista merkitseväksi, toisin kuin prepositioversio *juoksin läpi ryteikön*, jossa korostetuksi tulee monesti itse prosessi eikä sen lopputulos. Kvasiadpositiorakenne elatiivimuotoineen synnyttää tulkinnan siitä, että kiintopisteestä myös etäännyttään sen jälkeen, kun se on läpäisty. Tämä tulkinta johtuu ilmeisesti kiintopisteen erosijasta.

Grammikonstruktioiden analyysia varten tarkoitukseni oli poimia Aamulehtiaineistosta 100 pre-, 100 post- ja 100 kvasiadpositioesiintymää, yhteensä siis 300 lau-

setta. Niitä analysoimalla oli tarkoituksena selvittää, onko kolmen eri rakenteen välillä eroja siinä, missä määrin ne ilmaisevat voimadynaamista suhdetta ja millainen tämä suhde on. *yli*-konstruktioiden poiminta osoittautui ongelmalliseksi: *yli*-prepositio- ja *yli*-kvasiadpositiotapauksia oli aineistossa vähemmän kuin sata. Jotta *yli*- ja *läpi*-grammeja voisi vertailla myös keskenään, hain *yli*-grammin pre- ja kvasiadpositiorakenteita Kielipankin muista sanomalehtiteksteistä⁴. Näin prepositiorakenteita löytyi riittävästi, mutta kvasiadpositio *yli*-grammi on kuitenkin sen verran harvinaisen, että yhteensä niitä löytyi vain 27 kappaletta. Tämä antaa viitettä *yli*-adposition esiintymisfrekvensseistä: kaikkein yleisin *yli* on postpositio, ja analyysiin tarvittavat 100 esiintymää löytyivät Aamulehden vuoden 1995 aineistosta. Sadan prepositio-esiintymän löytämiseksi tuli esimerkkejä hakea myös muista aineistoista. Harvinaisimpia ovat kvasiadpositiorakenteet, joiden määräksi kaikista sanomalehtiteksteistä jäikin lopulta vain 27. Pre- ja kvasiadpositioesimerkkien jäljessä on tieto, mistä lehdestä esimerkki on peräisin.

Ensimmäinen tavoitteeni on selvittää, kuinka suuressa osassa *läpi*- ja *yli*-grammien pre-, post- ja kvasiadpositioesiintymistä ilmaistaan voimadynaamista asetelmaa. Voiko poimittujen lauseiden perusteella sanoa, että jokin näistä kolmesta osoittaa tendenssiä ilmaista voimadynamiikkaa vahvemmin kuin muut?

Kaikissa kolmessa funktiossa, pre-, post- ja kvasiadpositio, *läpi*- ja *yli*-grammit pystyvät kuvaamaan voimadynaamista suhdetta, jossa pyrkijän ja vastustajan tavoitteet kontrastoituvat toisiinsa. Vastustaja estää tai yrittää estää pyrkijää liikkumasta. Esimerkit 9a–9c kuvaavat *läpi*-grammin pre-, post- ja kvasiadpositiokäyttöä, esimerkit 10a–10c vastaavasti samoja konstruktioita *yli*-grammin kanssa.

- (9) a. Uhkausta hän tehosti lyömällä puukolla useita kertoja *läpi vessan oven*. (AAMU 99)
- b. Pentillä kun on ikää jo 73 ajast aikaa, ja sodassa veli venäläinen ampui ennen vangiksi ottamista kuulan kummankin *olkapään läpi*. (AAMU 95)
- c. Minun pitäisi pudottaa kaksi selvästi korkeammalle rankattua kaveria, että pääsisin *karsinnasta läpi*. (AAMU 95)
- (10) a. Jeltsin oli ennen viimeistä sairastumistaan jo heittämässä kansallismielisten haukkuman ulkoministerinsä Andrei Kozyrevin *yli laidan*. (AAMU 95)
- b. Hetken kuluttua vesi tuli *tulvavallin yli* ja kylä katosi veden alle. (AAMU 95)
- c. Varo kiehuva maitoa, joka helposti kuohuu *kattilasta yli*. (HS 95)

4. AAMU 99 = Aamulehti 1999, HS 95 = Helsingin Sanomat 1995, Demari 1995 ja 1997–2000, KARJ = Karjalainen 1991–1999, Turun Sanomat 1998 ja 1999, Kaleva 1998 ja 1999, Keskisuomalainen 1999, Hämeen Sanomat 1999 ja 2000.

Taulukot 2 ja 3 kuvaavat sitä, kuinka moni 100:sta (poikkeuksena *yli*-kvasiadpositiot, joiden kokonaismääräksi jäi 27) *läpi*- ja *yli*-grammin sisältävästä lauseesta on kokonaistulkinnaltaan voimadynaaminen. Taulukossa on erotettu voimadynaamisen asetelman esiintyminen pre-, post- ja kvasiadpositiolauseissa. Kaikki numerot vastaavat sekä absoluuttisia että prosenttimääriä lukuun ottamatta *yli*-sanana kvasiadpositiotapauksia taulukossa 3.

Taulukko 2.

Kokonaistulkinnaltaan voimadynaamiset *läpi*-grammin sisältävät lauseet.

	Pre	Post	QAdp	Yhteensä
VD <i>läpi</i>	33	51	95	179 (60 %)
Ei VD <i>läpi</i>	67	49	5	121 (40 %)
Yhteensä	100	100	100	300 (100 %)

Taulukko 3.

Kokonaistulkinnaltaan voimadynaamiset *yli*-grammin sisältävät lauseet.

	Pre	Post	QAdp	Yhteensä
VD <i>yli</i>	71	73	26 (96 %)	179 (79 %)
Ei VD <i>yli</i>	29	27	1 (4 %)	48 (21 %)
Yhteensä	100	100	27 (100 %)	227 (100 %)

Voidaan todeta, että *läpi*-konstruktiot noudattavat edellä esitettyä voimadynaamisuuksien hierarkiaa (QAdp > Postp > Prep). Sekä *yli*- että *läpi*-grammien kvasiadpositiolauseista vain muutama yksittäinen oli sellainen, joka ei kuvannut kahden voiman vastakkainasettelua. Voimadynaamiset merkitykset hallitsevat *läpi*-kvasiadpositiokonstruktioiden ylivertaisesti (95 % tapauksista). *yli*-grammikonstruktiota ei voi vertailla keskenään aivan samalla tavalla, koska kvasiadpositiokonstruktioiden määrä on pieni. On kuitenkin merkityksellistä, että niistä vain yhdessä voimadynaamista asetelmaa ei kuvattu. Koska kvasiadpositiorakenteet heijastavat voimadynaamista asetelmaa erittäin usein sekä *läpi*- että *yli*-tapauksissa, analysoin seuraavaksi tarkemmin juuri kvasiadpositiorakenteita.

5.1 Kvasiadpositiokonstruktioiden semanttisia erikoispiirteitä

Tarkastelen tässä aluvuossa sitä, mikä on syy siihen, että kvasiadpositiokonstruktiot ilmaisevat voimadynaamista asetelmaa huomattavasti useammin kuin pre- ja postpositiokonstruktiot. Mitkä piirteet sen aiheuttavat ja miten? Ensinnäkin on syytä tarkastella, millaisia ovat ne yksittäiset kvasiadpositiolauseet, jotka eivät sisällä merkitystä voimien vastakkainasettelusta.

(11) a. Viimeinen Joensuusta lähtenyt laiva meni Saimaan *kanavasta läpi* 27. joulukuuta, kun väylä on tavallisesti pidetty auki pitkälle tammikuuuhun. (KARJ 94)

b. Ensi kesänä *kanavasta läpi* purjehtivalla aluksella ja sen kipparilla ei tarvitse välttämättä olla kansainvälisen huviveneen papereita. (KARJ 91)

Edes näiden konstruktioiden tulkinta voimadynaamiseksi ei ole mahdotonta. On mahdollista ajatella kanavaa esteenä, jos korostetaan, että se on kapeahko, suhteessa vapaaseen kulkureittiin ahdas ja tällä tavoin estemäinen. Sillä tavalla on havainnollistettu esimerkiksi kiintopistettä *tunneli* (P. Leino 1993: 213). Käsittääkseni kanavan olemassaolo mahdollistaa sen, että laiva pääsee kulkemaan reitillään. Sen takia en pidä lausetta kokonaismerkitykseltään voimadynaamisena. Varsinkin esimerkiksi 11a ilmenee, että nimenomaan sen ansiosta, että kanava pidetään auki tammikuuuhun asti, myös aluksen kulkeminen kyseisellä reitillä onnistuu niin kauan.

Kvasiadpositiorakenteiden ilmaisema voimadynaaminen suhde on merkittävästi näkyvämpi kuin pre- ja postpositiokonstruktioiden. Elatiivisija aiheuttaa kiintopisteelle vahvan estemäisyyden merkityksen. Lisäksi se saa aikaan tulkinnan siitä, että esteen voittamisen jälkeen siitä etäännyttään. Muuttuja ikään kuin pääsee pois kiintopisteen vaikutusalueelta, ja on mahdollista, että se jatkaa liikkumista vielä edelleen. Vaihtelma muuttujan esteestä loitonemisesta selittyy sillä, että erosijoja käytetään tyyppillisesti ilmaisemaan jonkin entiteetin reunojen tai rajojen sisäpuolelta poistumista (ISK 2004: § 1239). Edellytyksenä on luonnollisesti, että kiintopisteellä on jonkinlainen sisäinen ulottuvuus.

Elatiivisijan aiheuttama voimadynaamisuus näkyy siitäkin, että lauseissa käytetty verbi ei välttämättä implikoi mitenkään voimakasta liikettä siihen tapaan kuin inherentisti voimadynaamisiksi luonnehtimani verbit *tunkeutua* ja *murtautua* suuressa osassa *läpi-* ja *kautta-*postpositiorakenteita. Myös neutraalimmat liikeverbit, kuten *mennä*, *tulla* ja monet muut, sopivat kvasiadpositiorakenteisiin hyvin, mutta silti voimadynaaminen kokonaistulkinta säilyy (esim. 12a–12b).

(12) a. Niko tekee mitä käsketään ja *menee* vaikka *seinästä läpi*, jos tarvii. (DE-MARI 98)

b. Rasvapeitteen täytyy muodostua takaisin lähes 100-prosenttisesti, muuten kylmyys *menee rasvattomasta kohdasta läpi* ja lintua vaivaa hypotermia. (KARJ 1997)

Tällaisia verbejä oli aineiston voimadynaamisissa lauseissa muitakin, esimerkiksi *viedä*, *liikkua* ja *kulkea*. Esimerkeistä käy ilmi, että niissä on kysymys pyrkijän ja vastustajan välille rakentuvasta vuorovaikutussuhteesta ja niiden toisiinsa kohdistamien voimien vastakkainasettelusta. Koska verbi on usein voimadynaamisesti neutraali, kvasiadpositiorakenteiden kuvaaman voimadynaamisen asetelman rakentumisessa on olennaista muiden elementtien panos. Voimadynaamisen merkityksen syn-

tyyn kontribuoiivat myös kiintopisteilmauksen semanttiset ominaisuudet. Esimerkkilauseen 12a kiintopiste on hyvin estemäinen, mikä vaikuttaa siihen, että voimadynaaminen merkitys syntyy, kun taas esimerkissä 12b kiintopiste ei edellytä tällaista tulkintaa. Sen lisäksi elatiivi synnyttää esteen tulkinnan vahvemmin kuin pre- ja postpositiokonstruktioiden genetiivi, koska elatiivi kuvaa kiintopisteen sisäpuolelta poistumista.

Kolmantena kvasiadpositioita muista konstruktioista erottavana piirteenä on se, että niissä voivat esiintyä tietyn tyyppiset kiintopisteet, joita pre- ja postpositiorakenteissa ei ole tai joita niissä esiintyy vain harvoin. Tällaisia ovat esimerkiksi erilaiset ”karsinnan” tyyppiset tilanteet ja tarkastusprosessit, kuten tentit, kokeet ja tarkastukset (Fekete, Huumo & Lehismets 2013).

(13) a. Minun pitäisi pudottaa kaksi selvästi korkeammalle rankattua kaveria, että pääsisin karsinnasta läpi. (AAMU 95)

b. Oppilaat ovat päässeet ajokokeesta läpi. (HS 95)

”Karsintamaiset” esteet esittävät usein vastakkainasettelun suoriutumisen ja ei-suoriutumisen, onnistumisen ja epäonnistumisen, voittamisen ja häviämisen välillä. Onnistuminen tarkoittaa odotetun tuloksen saavuttamista, mikä johtaa tilanmuutokseen. Epäonnistuminen taas tarkoittaa sitä, että tavoiteltuun lopputilaan ei päästä, tai sitä, että joudutaan luopumaan jostakin. Tällainen abstraktin onnistumisen ja epäonnistumisen oppositio voidaan nähdä metaforisena laajentumana konkreettisesti merkityksestä: konkreettisen entiteetin läpäisemiseen liittyy samalla usein merkitys sen rikkomisesta tai hajottamisesta, mikä on seurausta siihen kohdistuvasta vahvasta voimasta. Näin on myös abstraktimpien entiteettien kohdalla: seinästä läpi pääseminen tarkoittaa pyrkijälle sen asettaman tavoitteen saavuttamista, ja metaforisesti vastaavanlainen on karsintarajasta läpi pääseminen, jossa karsintaraja ikään kuin rikotaan, mikä takaa pääsyn jatkokilpailuun.

Tilanmuutoksen korostuminen näyttääkin olevan kvasiadpositiorakenteiden yksi erikoispiirre. Näissä tilanteissa epäonnistuminenkin johtaa usein seurauksiin, kuten esimerkissä 13a, jossa karsintakierrokselta putoaminen tarkoittaa putoamista myös jatkokilpailusta. Samanlainen oppositio esiintyy, kun kiintopisteenä ovat kokeet tai tentit, kuten esimerkissä 13b, ja kyseessä on joko niissä menestyminen tai reuttaminen. Ajokokeessa menestyminen tarkoittaa ajokortin saamista ja antaa oikeudet ajoneuvon kuljettamiseen; epäonnistuminen taas sitä, että kortin saamiseksi koe tulee suorittaa uudelleen. Prepositio olisi tämäntyyppisissä lauseissa epäluonteva; postpositionaalista käyttöä *päästä karsinnan läpi* ja *ajokokeen läpi* kyllä esiintyy, mutta se on selvästi marginaalisempaa (Fekete, Huumo & Lehismets 2013).

Tarkastusten, kokeiden ja tenttien läpäisemistä kuvattiin tarkastelemisani sanomalehdissä vain kvasiadpositiolauseissa. Pre- tai postpositiolauseista tällaisia tapauksia ei löytynyt. Tarkastelin tilannetta kuitenkin myös yksinkertaisen Google-haun avulla, hakujonoina ”kokeen läpi” ja ”karsinnan läpi”. Esimerkiksi sanan *kokeen* yhteydessä merkittävässä osassa osumia *läpi*-sanaa on käytetty adverbina (*kokeen läpi suorittanut*

koira) tai se on osa fraasiverbiä (*katsoin sun kokeen läpi*), mutta siitä huolimatta myös adpositiokäyttöä esiintyy, kuten esimerkeissä 14a ja 14b. Samanlaisia tuloksia tuottaa haku ”karsinnan läpi”. Useissa tapauksissa *läpi* voi olla adverbina (*pelaajat ovat käyneet jo melkoisen karsinnan läpi*), mutta se voi esiintyä myös adpositiona, kuten esimerkissä 14c.

(14) a. Pääsenkö *kokeen läpi*? Olen nimittäin hirveä jännittäjä. (<http://keskustelu.plaza.fi/ellit/kristallipallo/kristallipallo/1491981/paivi/>, 5.4.2013)

b. jei pääsin mopokortti *kokeen läpi!* (<http://irc-galleria.net/user/-irmu/blog/31525701>, 5.4.2013)

c. Kaveri oli yksi kovimmista *karsinnan läpi* tulleista pelaajista, joten olen tyytyväinen 3–0 voittoon. (<http://www.sportti.com/uutinen.asp?CAT=4-5&ID=206839>, 5.4.2013)

5.2 Kokoavaa tarkastelua

läpi- ja *yli*-grammien kolmen eri esiintymiskonstruktion, pre-, post- ja kvasiadposition, vertailussa ilmeni, että *läpi*-adposition kera nämä konstruktiot ilmaisevat voimadynamiikkaa seuraavassa yleisyysjärjestyksessä: vahvinta voimadynamiikkaa asetelmaa ilmaisee kvasiadpositiokonstruktio, heikointa prepositiokonstruktio. Postpositiokonstruktio sijoittuu niiden väliin. Prepositiotapaukset erottuvat muista siinä, etteivät ne kiinnitä huomiota niinkään esteen voittamiseen, vaan korostetuksi tulee itse liikeprosessi – prepositiorakenteella painotetaan sitä, että liikettä tapahtuu yhtäjaksoisesti läpi koko kiintopistealueen. Kaikkein selvimmin toiminnan relatiivisuus korostuu kuitenkin kvasiadpositiokonstruktiossa. Erosijalla ilmaistaan kiintopisteen sisäpuolelta etääntymistä.

Sanan *yli* pre- ja postpositiokäytöt ilmaisevat voimadynamiikkaa suunnilleen samassa määrin – hieman yli 70 %:ssa molemmissa tapauksissa – mutta voimadynaaminen merkitys on mukana lähes kaikissa kvasiadpositiorakenteissa.

6 Lopuksi

Olen tässä artikkelissa analysoinut väylägrammien *läpi*, *yli* ja *kautta* semanttisia ominaisuuksia ja verrannut niitä keskenään hyödyntäen erityisesti voimadynamiikan käsitettä. Grammien *läpi* ja *yli* voimadynaamiset ominaisuudet ilmenevät niin, että lauseyhteydet, joissa ne esiintyvät, synnyttävät usein mielikuvan muuttujan liikkeen estämisestä. Tällöin muuttujan tarkoituksena on liikkuu valittua väylää pitkin johonkin päämäärään, mutta sen tielle on asettunut sen liikettä häiritsevä este, joka on voitettava. Näin ollen muuttujan ja esteenä toimivan kiintopisteen välille kehittyy voimadynaaminen suhde. *yli*-grammin sisältävissä lauseissa esteeksi osoittautuu tyypillisesti entiteetti, joka sijaitsee muuttujaa ja sen kulkemaa liikereittiä korkeammalla, mutta myös laajennettu kiintopiste voi hai-

tata muuttujan vapaata liikettä. *läpi*-grammin sisältävät voimadynaamiset lauseet saavat kiintopisteen, joka on tavallisimmin kolmiulotteinen ja jolla on siis sisäpuoli. Myös verbi, jolla esteen läpäisemistä kuvaillaan, on usein voimadynaamisesti vahva. *kautta*-adposition sisältävät lauseet kuvailevat voimadynaamista asetelmaa kahteen edelliseen verrattuna selvästi harvemmin. *kautta*-grammin käytöstä syntyy kuva pikemmin muuttujan vapaasta ja esteettömästä liikkeestä, koska kiintopiste hahmottuu väyläksi tai kaksiulotteiseksi pinnaksi, jolla kulkiessaan muuttuja pääsee haluttuun paikkaan. Voimadynaaminen suhde ilmenee adposition *kautta* käytöstä silloin, kun kiintopiste on suljettu tai umpinainen, ja näissä tapauksissa voimadynaamisuus ilmenee myös verbin luonteesta.

Myös yhden ja saman grammin pre-, post- ja kvasiadpositiorakenteiden vertailussa on mahdollista hyödyntää voimadynamiikan käsitettä. Näin olen tehnyt luvussa 5, jossa tutkimuksen kohteina olivat grammit *yli* ja *läpi*. *kautta*-grammi jäi tarkastelun ulkopuolelle siksi, että se ei voi esiintyä paikallissijaisen seuralaisen kanssa. Voimadynamiikka osoittautui hyödylliseksi välineeksi *läpi*- ja *yli*-grammien kolmen konstruktion keskinäisessä vertailussa, sillä se nostaa esiin kvasiadpositiorakenteen selvän eron tyyppillisistä adpositiorakenteista. Eroja on tietysti myös pre- ja postpositiorakenteiden välillä, mutta kvasiadpositiorakenteet hahmottavat näihin kahteen verrattuna vielä toisenlaisia, vahvempia voimadynaamisia piirteitä, jotka ovat adpositiorakenteisiin verrattuna selvästi erottuvia. Ilmeisesti juuri elatiivin pääte on se elementti, joka synnyttää korosteisen tulkinnan esteestä etäännyttämisestä sen jälkeen, kun se on voitettu, toisin sanoen kun muuttuja poistuu kiintopisteen ”vaikutuspiiristä”. Tähän vaikuttaa erosijojen yleinen tehtävä ilmaista hakualueelta poistumista. Lisäksi kvasiadpositiorakenteesta syntyy mielikuva liikkeen yksisuuntaisuudesta ja peruuttamattomuudesta sekä tilanteen lopputuloksesta aiheutuvasta tilanmuutoksesta. Merkittävänä erona muihin rakenteisiin on myös se, että kvasiadpositiorakenteet sopivat nimenomaan ”karsinta”-tyyppisten kiintopisteiden yhteyteen. Vaikka ”karsintojen” läpäisemistä voidaan joissakin yhteyksissä ilmaista myös postpositiokonstruktiolla, tämä on harvinaisempaa.

Pyrin tässä artikkelissa käyttämään voimadynamiikan käsitettä väyläadpositioiden ja väyläadpositiorakenteiden tarkastelussa. Väyläadpositiot ovat suomen kieliopissa keskeisessä asemassa, ja niitä on fennistiikassa tarkasteltu melko paljon. Voimadynamiikankin käsitettä on fennistisessä kielentutkimuksessa sovellettu, mutta sitä ei tietääkseni ole hyödynnetty nimenomaan väyläadpositioiden tutkimuksessa (ks. kuitenkin Fekete, Huomo & Lehismets 2013). Artikkelini osoittaa, että voimadynamiikan käyttöönotto mahdollistaa väyläadpositioiden semanttisten ominaisuuksien kuvaamisen ja sopii hyvin erilaisten syntaktisten rakenteiden analyysiin.

Lähteet

- ALHONIEMI, ALHO 1978: Suomen kielen terminatiivesta. – *Rakenteita. Juhlakirja Osmo Ikolan 60-vuotispäiväksi 6.2.1978* s. 188–206. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6. Turku: Turun yliopisto.
- CUYCKENS, HUBERT 1995: Family resemblance in the Dutch spatial prepositions *door* and

- langs. – *Cognitive Linguistics* 6 s. 183–208.
- DEWELL, ROBERT B. 2007: Moving over. The role of systematic semantic processes in defining individual lexemes. – Francisco José Ruiz de Mendoza Ibáñez (toim.), *Annual Review of Cognitive Linguistics* 5 s. 271–288.
- EKG = ERELT, MATI – KASIK, REET – METSLANG, HELLE – RAJANDI, HENNO – ROSS, KRISTIINA – SAARI, HENN 1993: *Eesti keele grammatika II. Süntaks*. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- FEKETE, CSENGE – HUUMO, TUOMAS – LEHISMETS, KERSTEN 2013: Breaking through. How the force dynamic strength varies in Finnish adpositional constructions with the adposition *läpi* 'through'. – *Linguistica Uralica* 49 s. 30–49.
- GEERAERTS, DIRK 1992: The semantic structure of Dutch *over*. – *Leuvense Bijdragen* 81 s. 205–230.
- GLÜCK, HELMUT (toim.) 2000: *Metzler Lexikon Sprache II*. Stuttgart: J. B. Metzler.
- GRÜNTAL, RIHO 2003: *Finnic adpositions and cases in change*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 224. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- HAGÈGE, CLAUDE 2010: *Adpositions*. Oxford Studies in Typology and Linguistic Theory. Oxford: Oxford University Press.
- HAUKIOJA, TIMO 1998: Rektio ja rajattuus. Huomioita suomen adpositioiden rektiosta. – Anneli Pajunen (toim.), *Kieliopillistumisesta, analogiasta ja typologiasta* s. 217–229. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HAWKINS, BRUCE W. 1984: *The semantics of English spatial prepositions*. San Diego: University of California.
- HUUMO, TUOMAS 2010: Suomen väyläadpositioiden prepositio- ja postpositiokäyttöjen merkitseroista. – *Virittäjä* 114 s. 531–561.
- HUUMO, TUOMAS – LEHISMETS, KERSTEN 2011: Finnish path adpositions. Prepositions or postpositions, subjective or objective motion? – Boguslaw Bierwiazzonek, Bożena Cetnarowska & Anna Turunen (toim.), *Syntax in Cognitive Grammar* s. 135–148. Czestochowa: Wyższa Szkoła Lingwistycznej.
- HÄKKINEN, KAISA 2004: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KEMMER, SUSANNE – VERHAGEN, ARIE 2009: The grammar of causatives and the conceptual structure of events. – *Cognitive Linguistics* 5 s. 115–156.
- LAKOFF, GEORGE 1987: *Women, fire, and dangerous things. What categories reveal about the mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- LANGACKER, RONALD 1987: *Foundations of Cognitive Grammar I. Theoretical prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- 1991: *Concept, image and symbol. The cognitive basis of grammar*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- LEHISMETS, KERSTEN (tulossa 2013): Bipositions and motion events. How verb semantics motivates prepositional vs. postpositional uses of Finnish Path Adpositions. – *Folia Linguistica*.
- LEINO, JAAKKO 2003: Antaa sen muuttua. *Suomen kielen permissiivirakenne ja sen kehitys*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LEINO, PENTTI 1993: *Polysemia – kielen moniselitteisyys. Suomen kielen kognitiivista kielioppia* 1. Kieli 7. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

- OJUTKANGAS, KRISTA 2003: Suuntaa ilmaisevat adverbiaalit, suhdesääntö ja *käsin*. ”Ikkunointiin” perustuva analyysi. – *Virittäjä* 107 s. 162–184.
- 2012: Ikkuna ulos. Suomen *ulko*-grammit ja huomion ikkunoiminen. – *Virittäjä* 116 s. 169–195.
- OJUTKANGAS, KRISTA – HUUMO, TUOMAS 2010: Mikä erottaa muodot *sisällä* ja *sisässä*? ”Synonyymisten” muotojen analyysi. – *Sananjalka* 52 s. 19–45.
- ONIKKI-RANTAJÄÄSKÖ, TIINA 2010: Ronald W. Langacker ja kognitiivisen kieliopin perusta. – Pentti Haddington & Jari Sivonen (toim.), *Kielentutkimuksen modernit klassikot* s. 30–57. Helsinki: Gaudeamus.
- PENTTILÄ, AARNI 1963: *Suomen kielioppi*. 2., tarkastettu painos. Porvoo: WSOY.
- SADENIEMI, MATTI 1960: *Kielenkäytön kysymyksiä*. Tietolipas 18. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SALMI, TIINA 1994: Spatiaalinen ja metaforinen *yli*. – Pentti Leino & Tiina Onikki (toim.), *Näkökulmia polysemiaan. Suomen kielen kognitiivista kielioppia* 2 s. 164–188. Kieli 8. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- SEPPÄLÄ, PIIA 2010: *Kautta*-postposition polysemiaa. – *Sananjalka* 52 s. 46–66.
- SIVONEN, JARI 2005: *Mutkia matkassa. Nykysuomen epäsuoraa reittiä ilmaisevien verbien kognitiivista semantiikkaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2011: Suorittamisen paine. Kognitiivinen näkökulma nykysuomen *suorittaa*-konstruktion. – *Sananjalka* 53 s. 7–33.
- SVOROU, SOTERIA 1993: *The grammar of space*. Amsterdam: John Benjamins.
- TALMY, LEONARD 1985: Force dynamics in language and thought. – William H. Eilfort ym. (toim.), *Papers from the parasession on causatives and agentivity at the 21st regional meeting* s. 293–337. Chicago Linguistic Society 21. Chicago: Chicago Linguistic Society.
- 1988: Force dynamics in language and cognition. – *Cognitive Science* 12 s. 49–100.
- 2000: *Toward cognitive semantics I. Concept structuring systems*. Cambridge: MIT Press.
- TYLER, ANDREA – EVANS, VYVYAN 2001: Reconsidering prepositional polysemy networks. The case of *over*. – *Language* 77 s. 724–765.
- VEISMANN, ANN 2009: *Eesti keele kaas- ja määrsõnade semantika võimalusi*. Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis 11. Tartu: Tartu Ülikool.

SUMMARY

Yli, läpi and kautta. The force dynamics of Finnish gram constructions

The article examines and compares the force dynamic features of three Finnish grams. At the focus of this research are the words *yli* ‘over’, *läpi* ‘through’ and *kautta* ‘through, via’ – three grams that can appear both as pre- and postpositions, while the former two can also appear with a locative case marker (i.e. as a quasi-adposition). The article examines the ways in which so-called force dynamics are reflected in constructions in which these grams appear.

The article has two objectives. Firstly, it explores the ways in which force dynamics are manifested through the use of the grams *yli*, *läpi* and *kautta*, and whether it is possible to say that one of these grams presents stronger force dynamics than the others. A force dynamic relation is identified by the conflict established between the trajectory and the landmark – in the case of path grams, this is seen in that the landmark prevents the trajectory from reaching a desired goal (e.g. *hevonen_{TR} ryntäsi aidasta_{LM} läpi* ‘the horse_{TR} charged through the gate_{LM}’). In order to achieve its goal, the trajectory must overcome the counterforce presented by the landmark. The corpus of data, collated from newspapers texts, reveals that, of the three adpositions, *yli* ‘over’ most often appears in a force-dynamic role (71 % of all turns including the gram *yli*), followed by the gram *läpi* ‘through’ (56 %). The gram *kautta* ‘through, via’, frequentatively the most commonly used of the three grams, expresses force dynamics in only a few isolated cases. In the majority of cases, it expresses a path through which it is possible to move from one place to another and therefore does not create an image of resisting forces.

The other aim of this article is to compare force dynamic qualities of the grams *yli*, *läpi* and *kautta* as pre-, post- and quasi-adpositional constructions. Research reveals that, in the case of both grams, quasi-adpositional constructions present far greater force dynamics than others. The article posits that this arises from an unconventional use of appearance of the relative case, presenting an interpretation of moving away from the landmark after overcoming it (e.g. *juoksin metsästä läpi* ‘I ran through the forest’) and of the irrevocable and one-directional nature of the movement. Of interest is the assertion that used in association with quasi-adpositional constructions are often ‘elimination’ landmarks (such as tests and exams), in which success or failure leads to a change of state for the trajectory. Although there exist differences between pre- and post-positional constructions using the *yli* and *läpi* grams, quasi-adpositional constructions are, as a group, far more clearly defined.

Yli, läpi ja kautta. **Suomen grammirakenteiden voimadynamiikkaa**

Artikkelissa vertaillaan kolmen grammin voimadynaamisia ominaisuuksia. Tarkastelun kohteena ovat sanat *yli*, *läpi* ja *kautta* – grammit, jotka voivat esiintyä sekä pre- että postpositiona, ja kaksi ensin mainittua lisäksi paikallissijaisen seuralaisen kanssa (eli kvasiadpositiona). Artikkelissa käsitellään sitä, miten niin sanottu voimadynamiikka heijastuu konstruktioista, joissa mainitut grammit esiintyvät.

Artikkelissa on kaksi tavoitetta. Ensinnäkin siinä selvitetään, millä tavalla voimadynamiikka näkyy grammien *yli*, *läpi* ja *kautta* käytöistä ja onko mahdollista sanoa,

että jokin näistä kolmesta on voimadynaamisesti muita vahvempi. Voimadynaamisen suhteen tunnistaa muuttujan ja kiintopisteen välille rakentuvasta voimien vastakkainasettelusta, joka väylägrammien tapauksessa näkyy niin, että kiintopiste estää muuttujaa pääsemästä haluttuun paikkaan (*hevonen_{MU} ryntäsi aidasta_{KP} läpi*). Tavoitteen toteuttamiseksi muuttujan on voitettava kiintopisteen osoittama vastavoima. Sanomalehtiteksteistä koottu aineisto paljastaa, että kolmesta adpositiosta *yli* hahmottaa voimadynamiikkaa useimmiten (71 % kaikista yli-grammin sisältävistä lauseista); seuraavaksi tulee grammi *läpi* (56 %). Grammi *kautta*, joka sinänsä on käyttötaajuudeltaan kolmesta grammista frekventein, ilmaisee voimadynamiikkaa vain muutamassa yksittäisessä tapauksessa. Valtaosassa lauseita se ilmaisee väylää, jolla kuljettaessa on mahdollista päästä johonkin paikkaan, eikä silloin rakennu kuvaa voimien vastustamisesta.

Artikkelin toisena tavoitteena on verrata *yli-* ja *läpi-*grammien pre-, post- ja kvasiadpositiokonstruktion voimadynaamisia ominaisuuksia keskenään. Tulokset osoittavat, että kummankin grammin tapauksessa kvasiadpositiorakenteet ovat selvästi muita voimadynaamisempia. Tämän oletetaan johtuvan seuralaisen elatiivisijasta, joka synnyttää tulkinnan kiintopisteestä etäännyttämisestä sen voittamisen jälkeen (*juoksin metsästä läpi*) sekä liikkeen peruuttamattomuudesta ja yksisuuntaisuudesta. Merkittävää on vielä, että kvasiadpositiorakenteiden yhteydestä voidaan usein löytää ”karinnan” tyyppisiä kiintopisteitä, kuten tentit ja kokeet, joissa onnistuminen tai epäonnistuminen johtaa muuttujan kannalta tilanmuutokseen. Vaikka *yli-* ja *läpi-*grammien pre- ja postpositiorakenteidenkin välillä on eroavaisuuksia, kvasiadpositiorakenteet erottuvat niistä selvimmin omaksi ryhmäkseen.

Kirjoittajan yhteystiedot (address):
etunimi.sukunimi@ut.ee